

Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya

Volum **VI-VII**

**Ensenyament,
cultura, justícia**

Rafael Aracil
Andreu Mayayo
Antoni Segura
(Editors)

UNIVERSITAT DE BARCELONA

ÍNDIX

Introducció. <i>Rafael Aracil, Andreu Mayayo i Antoni Segura</i>	9
<i>Anton Cañellas.</i> Les terceres vies, 30 anys després	13
<i>Nicolás Sartorius.</i> La recuperación de la democracia	29
<i>Gregorio Morán.</i> Adolfo Suárez.	39
<i>Jaume Sobrequés i Callicó.</i> El restabliment de la Generalitat i el retorn del president Tarradellas	51
<i>Ángel Castiñeira.</i> Plurinacionalitat i Estat	59
 Ensenyament	
<i>Miquel Martínez i Enric Prats.</i> De l'escola franquista a l'escola democràtica: una reflexió sobre l'educació en valors	81
<i>Eulàlia Vintró.</i> Les llars d'infants	103
<i>Marina Subirats.</i> L'escola rural a Catalunya.	121
<i>Ignasi Garcia Clavel.</i> L'escola privada	127
<i>Joaquim Prats Cuevas.</i> De la crisi de la LOGSE a la contrareforma de la LOCE	139
 Cultura	
<i>Josep Espar Tico.</i> El Cóngrés de Cultura i les seves repercussions positives de cara al futur	161
<i>Dominic Keown.</i> «To be or what to be?» La defensa creativa valenciana de la cultura catalana	167

<i>Ferran Aisa i Pàmpols. Els ateneus populars, una alternativa cultural fallida.</i>	181
<i>Ricard Salvat. Teatre de la Transició</i>	209
<i>José María Caparrós Lera. El cine de la Transición</i>	221
<i>Marianne Brull i José Manuel Naredo. Ruedo Ibérico y la cultura política de la Transición (Taula rodona)</i>	241

Justícia

<i>Eugení Gay. Constitució i Justícia</i>	255
<i>Fernando Ledesma. Desarrollo constitucional en el ámbito de los derechos fundamentales y del poder judicial: 1982-1988</i>	269
<i>Manuel Gerpe Landín. De la «Justicia» franquista a la Justicia democrática</i>	283
<i>Federico Vázquez Osuna. La judicatura i la fiscalia franquistes i la Transició democràtica</i>	291
<i>Margarita Robles. La reforma pendiente: Las fuerzas y cuerpos de seguridad del Estado.</i>	315
<i>Andreu Mayayo. La violència política durant la Transició</i>	329
<i>Gemma Calvet. La transició penitenciària a l'Estat espanyol: els dèficits del model penitenciari de la democràcia espanyola.</i>	347
<i>Ignasi García Clavel, David Castillo, Luís García Calero i Ángel Rekalde. La vida a les presons (Taula rodona)</i>	355
<i>Magda Oranich. La llei del divorci</i>	375
<i>Antoni Castells. La reforma tributària i el finançament de les comunitats autònomes</i>	387

Apèndix: índexs dels volums precedents

1. Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya
2. Sindicalisme, gènere i qüestió nacional
3. La reforma de l'exèrcit i de l'administració local
4. Els joves de la Transició
5. Els mitjans de comunicació

INTRODUCCIÓ

RAFAEL ARACIL, ANDREU MAYAYO i ANTONI SEGURA

En aquest volum doble s'han publicat les ponències i intervencions (tret d'algunes excepcions per causes alienes als editors) de les edicions sisena i setena dels cursos *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya* que, des de l'any 1999, organitzem el Centre d'Estudis Històrics Internacionals en col·laboració amb la Generalitat de Catalunya i diverses entitats. L'any 2004 el curs duia el títol *Educació, cultura i política* i es va desenvolupar al Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya. L'any 2005 el títol ha estat *L'Administració de justícia i la Transició política* i ha tingut lloc a les dependències del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, dependent del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya.

Malgrat el caràcter monogràfic dels cursos, la presència renovada d'estudiants universitaris de segon cicle, els seus principals destinataris, aconsellava introduir intervencions de caràcter més general per donar els elements necessaris de contextualització política. En aquest sentit, hem optat per reproduir aquestes ponències en primer lloc i agrupar la resta en els tres grans blocs temàtics objecte d'estudi: l'ensenyament, la cultura i la justícia. D'altra banda, hem mantingut el criteri de barrejar la memòria dels protagonistes amb la mirada crítica d'estudiosos i d'especialistes. Així mateix, algunes reflexions van més enllà del marc cronològic estricte de la Transició (1975-1982) i arrenquen en el franquisme o s'endinsen en els anys posteriors amb una clara voluntat pedagògica de poder comprendre millor les continuïtats i ruptures que, en els diferents àmbits, representa la transició de la dictadura a la democràcia.

Anton Cañellas, dirigent històric democratacristià i europeista de bell antuvi, ens explica amb tots els ets i uts la celebració de les *Terceres vies*, la primavera de l'any 1975, que constituí la presentació pública, encara en vida de Franco, de les principals forces polítiques catalanes. De fet, dels protagonistes només en queden vius Jordi Pujol i el ponent. Nicolás Sartorius, dirigent històric de CC.OO i del PCE, subratlla el protagonisme, sovint menystingut, del moviment obrer i la seva aportació decisiva per fer inviable la continuïtat del franquisme. Gregorio Morán, periodista de raça i primer biògraf del president del Govern Adolfo Suárez, explicita les claus d'un dels personatges clau i, sens dubte, més enigmàtic de la Transició, dels pocs que han renunciat a publicar unes memòries de la seva activitat pública. Jaume Sobrequés, historiador i exsenador de l'Entesa dels Catalans, ens apropa a un dels fets més decisius i rupturistes de la Transició: el restabliment de la Generalitat de Catalunya, que lliga amb la legalitat republicana i esdevé anterior a l'establiment de l'Estat de les Autonomies configurat per la Constitució de 1978. Seguint aquest fil, el professor Àngel Castiñeira ens aproxima a un dels temes més controvertits (encara avui): la realitat plurinacional de l'Estat espanyol.

Cinc ponències constitueixen el bloc dedicat a l'ensenyament prenent com a objecte d'estudi i reflexió l'escola, des de la llar d'infants fins a l'escola rural passant per l'escola privada, ben arrelada en el mapa escolar català. Hi destaquen les contribucions de dues dones que han estat les màximes responsables d'ensenyament a l'Ajuntament de Barcelona, Eulàlia Vintró i Marina Subirats, i de dos gran especialistes, els catedràtics Miquel Martínez i Joaquim Prats, que incideixen, respectivament, en el canvi de valors de l'escola franquista i l'escola democràtica i de les diferents reformes educatives, de la LOGSE a la contrareforma de la LOCE.

El concepte de cultura és ampli i sovint es redueix al paper jugat pels intel·lectuals i l'anàlisi de les grans obres literàries. En aquesta ocasió, hem volgut incidir en la capacitat de mobilització social del Congrés de Cultura Catalana (Josep Espar Ticó), els ateneus populars (Ferran Aisa) i la iniciativa cultural de Ruedo ibérico (Marianne Brull i José Manuel Naredo), punt de referència indiscutible de la cultura democràtica durant el franquisme. Així mateix, podreu trobar un bon estat de la qüestió referent al teatre i el cinema de la mà de dos dels especialistes més prestigiosos, Ricard Salvat i Josep M. Caparrós. El catalanòfil Dominic Keown, professor de la Universitat de Cambridge, treu punta, en una ponència suggestiva, a la defensa creativa valenciana de la cultura catalana durant la Transició.

Els temes relacionats amb la justícia han estat sistemàticament ignorats en l'estudi i la recerca, si més no des de la perspectiva històrica. Calia, doncs, fer un esforç i posar fil a l'agulla. Eugeni Gay, magistrat del Tribunal Constitucional, ens parla del concepte de justícia dins de l'ordenament constituï-

nal. Fernando Ledesma, exministre de Justícia en els primers governs de Felipe González (1982-1988), expresident del Consell d'Estat (1991-1996) i actual magistrat del Tribunal Suprem, es refereix al desenvolupament constitucional en l'àmbit dels drets fonamentals i del poder judicial. Manuel Gerpe, catedràtic de Dret Constitucional de la UAB, valora el desenvolupament d'un estat de dret antinòmic amb l'esperit i la pràctica jurídica franquista. Federico Vázquez Osuna, autor d'una tesi doctoral pionera sobre l'Administració de justícia a Catalunya (1931-1953), ens ofereix el perfil de la judicatura franquista durant la Transició. Margarita Robles, exsecretària d'Estat del Ministeri de l'Interior i actual magistrada del Tribunal Suprem, posa el dit a l'ull en un dels temes més punyents: la manca d'una reforma profunda de les forces i cossos de seguretat de l'Estat.

Sovint, la Transició ha estat posada com a model de canvi polític pacífic, ignorant que altres models rupturistes, com la caiguda de la Junta dels Coronels a Grècia i la Revolució dels Clavells a Portugal, van provocar menys morts. Andreu Mayayo posa en evidència el clima de violència política angoi-xant durant aquests anys, més enllà dels centenars de morts i els milers de ferits.

Si de l'Administració de justícia i de violència política se'n parla poc, de les presons i els presos, polítics i comuns, se'n parla menys o gairebé res. L'advocadessa Gemma Calvet presenta una ponència agosarada sobre els centres penitenciaris durant la Transició i modera una taula rodona amb la participació de responsables polítics, presos comuns i polítics, entre ells un etarra, Ángel Rekalde, empresonat del 1981 al 1999, dotze anys dels quals en una cel·la de càstig.

Dues lleis van palesar el canvi democràtic: la Llei del divorci i la introducció de l'impost sobre la renda de les persones físiques (IRPF). L'impacte i desenvolupament de la primera llei és explicada per l'advocadessa i regidora de l'Ajuntament de Barcelona Magda Oranich i, la segona, dins del context de les reformes tributàries i el finançament de les comunitats autònomes, pel catedràtic Antoni Castells, actual conseller d'Economia i Finances de la Generalitat de Catalunya.

Finalment, ens ha semblat oportú incloure en un apèndix el llistat d'autors i autores (un centenar llarg) i les seves intervencions publicades (1.600 pàgines) en els anteriors cinc volums. Tots plegats, a més d'aquest volum doble, representen la contribució quantitativa i qualitativa més important referida als estudis sobre la Transició democràtica espanyola; amb una visió ideològica, territorial i social, plural i plena de matisos que, ben segur, enriqueixen els nostres coneixements i obren vies noves de recerca d'aquests anys decisius i transcendents per comprendre el nostre present. A tots ells i elles, el nostre més sincer agraïment per la seva disponibilitat i participació.

LES TERCERES VIES, 30 ANYS DESPRÉS

ANTON CAÑELLAS

En primer lloc vull felicitar els responsables del Centre d'Estudis Històrics Internacionals per la seva tasca de recuperació de la memòria viva de la Transició a Catalunya i a Espanya. Van ser anys molt importants per al nostre país i ara és el moment de recuperar els testimonis, quan encara som aquí i els podem oferir alguns dels qui vam prendre part en aquells esdeveniments decisius.

També vull felicitar els organitzadors d'aquest curs pel fet de dedicar una sessió d'aquest curs al cicle de conferències «Les terceres vies a Europa» que es van impartir la primavera de 1975 en el marc del Col·legi d'Advocats de Barcelona. Vull agrair que hagin pensat en mi per recordar avui aquells esdeveniments d'ara fa 30 anys. Tristament, la majoria dels que van impartir les conferències ja no són aquí. No hi és Josep Pallach, que va morir sobtadament poc després, ni Josep Solé Barberà, ni Ramon Trias Fargas, ni tampoc Joan Reventós, que se'n va anar ara fa poc. Per poder aportar un testimoni directe de com es van desenvolupar aquelles conferències només quedem en Jordi Pujol i jo, juntament amb la Maria Martinell, que va tenir un paper destacat en la seva organització.

Potser els més joves es preguntaran què és això de les «terceres vies» i com pot ser que un senzill cicle de conferències es recordi com un esdeveniment important de la Transició. Certament, en un marc democràtic com el que avui gaudim no té massa sentit que a un cicle de conferències se li atribueixi una rellevància tan destacada. Però han de saber que aquesta és una de les grans diferències entre democràcia i dictadura. En una democràcia l'ex-

pressió política té els seus canals específics on es desenvolupa amb normalitat. En canvi, en dictadura aquests canals no existeixen i els ciutadans converteixen en canal d'expressió política –que pot esdevenir fins i tot un canal important– qualsevol escenari on sigui possible un mínim debat amb continuïtat política. Va ser així com, durant molts anys, les organitzacions i els locals de l'Església –que gaudia d'un mínim d'autonomia funcional durant el franquisme– van ser el lloc on es va poder desenvolupar l'activitat política, fins i tot aquells que tenien conviccions personals molt allunyades de l'àmbit cristià. Com veurem avui, aquest cicle de conferències va obrir una petita porta a un incipient debat polític i això va despertar immediatament un extraordinari interès entre els ciutadans. Els diaris van informar àmpliament de cada una de les conferències, que va fer que fossin seguides com un esdeveniment polític de primer ordre.

Però jo crec que volen que aporti avui el meu testimoni sobre allò que va passar aquells anys i per això els prego que em permetin dedicar uns minuts a recordar l'atmosfera política que hi havia al nostre país en els darrers anys de la dictadura.

Com saben vostès, a partir l'assassinat de l'almirall Carrero Blanco hi va haver un cert canvi en el clima polític de l'Estat espanyol. Franco era molt vell i acabava de desaparèixer la figura que garantia la continuïtat de la dictadura i tant els polítics de la dictadura com els de l'oposició van ser conscients que aviat hi hauria canvis importants. Cada vegada era més clara la percepció que una part molt important de la població se sentia molt distanciada del règim, volia el final immediat de la dictadura i tendia a prendre part de manera cada vegada més activa en les activitats d'oposició. Només l'avançada edat del dictador feia que molts acceptessin esperar encara uns anys més, amb la seguretat que, sense ell, els canvis serien més fàcils i potser menys violents.

És probable que sense la figura de Carrero Blanco des de les mateixes files del règim s'hagués perdut la confiança en la viabilitat de perpetuar la dictadura més enllà de la vida del seu fundador. D'aquesta manera es va començar a parlar de la necessitat de portar a terme una certa «obertura» del règim. Probablement els objectius d'aquesta obertura eren molt limitats. Tan sols pretenien introduir una certa aparença democràtica que fes homologable el nostre sistema davant els nostres veïns europeus i que facilités la nostra incorporació a algunes de les seves institucions. De fet, l'inici d'aquesta «obertura» va coincidir amb l'execució de Puig Antich, un missatge clar que no hi havia cap intenció que aquesta «obertura» portés a una vertadera democràcia. Però els seus efectes van anar molt més enllà del que havien previst els seus impulsors.

Com sabeu, l'expectativa de més llibertat de premsa –al marge del fet de si estava més o menys fonamentada– va animar la major part dels periodistes

a trencar tots els límits previstos, fins i tot quan temien que això els portaria a afrontar sancions severes. Aviat, el règim es va veure desbordat. La marea de la llibertat d'expressió només s'hauria pogut detenir amb innumbrables sancions o amb un reforçament de la censura que hauria estat enèrgicament rebutjada pels nostres veïns europeus.

No podem oblidar l'impacte que havia produït pocs anys abans l'èxit espectacular d'allò que aleshores acostumàvem a denominar Mercat Comú i que avui anomenem Unió Europea. Des dels seus inicis el règim franquista, per sobre de tot, havia tingut pànic a l'aïllament internacional. A més, hi havia una clara consciència que la prosperitat aconseguida en els darrers anys només podria mantenir-se amb més integració econòmica amb els països europeus més pròspers. Per assolir aquest objectiu el règim necessitava una major acceptació per part dels països europeus i això no era possible si es multiplicaven els conflictes interns i augmentava la repressió. Tot i que no gosaven dir-ho de manera explícita, era evident que molts polítics del règim començaven a considerar seriosament la possibilitat que després de la mort de Franco s'instaurés una mena de «democràcia vigilada» que exclouria els partits comunistes i nacionalistes, però que podia arribar a permetre la participació de socialdemòcrates, liberals i democratacristians, o sigui els principals corrents ideològics que havien governat Europa des de la Segona Guerra Mundial. Així, la generació més jove de polítics del règim es va convèncer de la inevitabilitat –i fins i tot de la conveniència– d'una Transició a la democràcia.

D'altra banda, l'espectacle del suport social a qualsevol mesura liberalitzadora, va generar un cert desànim en les mateixes files del règim. La Revolució dels Clavells portuguesa –sobrevinguda tot just dos mesos després d'iniciada aquesta «obertura»– va produir efectes contradictoris. D'una banda, va convèncer encara més tota la classe política que, sota la pell del règim franquista, hi havia una societat que s'identificava plenament amb els objectius democràtics. No obstant això, va introduir també entre molts d'ells la por que la més mínima tolerància donés pas a un procés revolucionari similar al portuguès.

Per això va ser aquesta una època caracteritzada per les contínues contradiccions, en la qual dins del règim es creuaven estratègies i, fins i tot, objectius diversos, a vegades oposats. Paradoxalment, tolerància i repressió van créixer simultàniament. El resultat és que es van anar guanyant incessantment espais de llibertat, però també la repressió va assolir la intensitat més alta dels últims quinze anys, com acrediten l'esmentada execució de Puig Antich o, més tard, el Decret llei antiterrorista, que va desembocar immediatament en la fulminant execució de cinc activistes d'ETA i FRAP.

Com sabeu, va ser en aquests últims anys del règim de Franco quan es van crear els organismes destinats a coordinar tota l'oposició espanyola, una

tasca similar a la que feia ja a Catalunya el Consell de Forces Polítiques. Primer va ser la Junta Democràtica –promoguda pel Partit Comunista el juliol de 1974– i després la Plataforma Democràtica, promoguda pel PSOE, i de la qual jo vaig formar part perquè, al meu entendre, aquest organisme es mostrava més predisposat al diàleg que la Junta. Més tard, ambdós organismes es van fusionar en una altra plataforma anomenada Coordinació Democràtica.

Obrir pas a la democràcia obligava sovint a forçar els límits de la legalitat i això comportava riscos, fins i tot per a aquells que defensàvem alternatives clarament moderades. Les reunions que celebràvem vulneraven la legalitat vigent, i nosaltres ho sabíem. Corríem el risc de ser detinguts, tot i que els contactes internacionals de què gaudíem alguns de nosaltres dificultaven l'adopció de mesures repressives. El règim es debatia entre la necessitat de reprimir les activitats polítiques de l'oposició –per evitar que la situació se li escapés de les mans– i la por a disgustar els països europeus, que s'havien convertit en els nostres principals socis comercials i que podrien adoptar sancions davant un increment de la repressió. Per això, es tolerava una certa activitat política clandestina però, alhora, es tractava d'intimidat l'oposició amb la possibilitat de ser detinguts i processats.

Així, en alguna ocasió els dirigents de l'oposició van ser detinguts i interrogats, encara que immediatament fossin posats en llibertat. Va ser aquest el cas de la cèlebre reunió celebrada al carrer del Segre de Madrid. Ens vam reunir allí alguns dels dirigents polítics de l'oposició moderada de Madrid i Barcelona. Entre altres, es trobaven allí Felipe González, Ruiz Giménez, Heriberto Barrera –dirigent d'Esquerra Republicana de Catalunya– i Dionisio Ridruejo. Iniciada ja la reunió, Ruiz Giménez va haver d'absentar-se perquè tenia concertat un sopar amb Álvarez de Miranda. Sens dubte, algú volia evitar l'escàndol de la detenció d'un exministre del règim d'indubtable prestigi ja que, després de la seva sortida, va entrar immediatament la policia i va detenir tots els que estàvem reunits allí.

Ens van emmanillar i ens van conduir a les dependències policials. Estava encara emmanillat quan em van prendre declaració. En sortir em vaig trobar Ruiz Giménez, que s'havia presentat per ser detingut, en solidaritat amb nosaltres, ja que ell havia estat també present a la reunió. Vaig voler abraçar-lo i no vaig aconseguir fer-ho perquè estava emmanillat. Em vaig sentir en aquell moment desanimat, gairebé enfonsat. Va ser només un petit detall, però un detall que em va fer sentir molt personalment la impotència i la humiliació de la repressió franquista. Afortunadament, vam ser posats en llibertat poques hores després.

Com podeu imaginar, aquesta petita experiència personal, tot i que personalment em va impactar molt, va ser insignificant en comparació amb la violenta repressió que van patir molts altres. En aquest sentit, cal subratllar que,

tot i les prohibicions existents, el règim tolerava sovint l'activitat clandestina dels polítics que pertanyien als corrents polítics dominants a Europa Occidental, com ara el democratacristià, al qual jo pertanyia. En canvi, la repressió que van patir els polítics comunistes va ser en general molt més dura. Tanmateix, la creixent feblesa del règim va fer que en aquests dos anys finals de la vida del dictador, fins i tot alguns dirigents comunistes gaudissin d'una certa possibilitat d'actuació sense haver d'acabar necessàriament a la presó, sempre que aquesta actuació no tingués cap transcendència pública. En tot cas, són ells qui han d'aportar aquí el seu testimoni sobre les dificultats que van patir aquells anys. Però esmento això perquè, com veurem, també en aquest àmbit el cicle de conferències de «Les terceres vies» va contenir elements molt innovadors.

Per aquelles mateixes dates, alguns diaris i revistes es decidien a parlar cada vegada més obertament de temes polítics, i a fer-ho des d'una actitud crítica amb el règim. Va ser un procés similar al que va experimentar en aquells dies la premsa madrilena. En aquest sentit van destacar a Catalunya diaris avui desapareguts com *El Correo Catalán*, *Tele-eXpres* o *Mundo Diario*, que tenien en general periodistes joves, predisposats al risc i desitjosos d'expressar les seves idees democràtiques. A poc a poc, van començar a sortir a la premsa els noms dels dirigents polítics dels partits més destacats de les diferents tendències.

No resulta fàcil avui entendre la passió amb la qual els ciutadans d'aquells anys demanaven més i millor informació política. Les publicacions més valentes veien com es multiplicava la seva tirada, tot i que –almenys en el cas de les revistes, que acostumaven a ser més arriscades– haguessin de veure de tant en tant segrestat algun dels seus números. Els ciutadans tenien veritable fam d'informació política. D'alguna manera, intuïen que les coses estaven canviant, que potser aviat podrien escollir entre un ventall de posicions polítiques i que havia arribat el moment de definir una certa identitat política. Volic saber quins plantejaments polítics hi havia per trobar aquells amb els quals es podien identificar més personalment. Jo crec que mai, almenys en la segona meitat del segle XX, el debat polític no ha estat tan viu en la ciutadania. Constitueix una notable paradoxa que, quan l'activitat política estava encara prohibida, la ciutadania mostrés un interès tan extraordinari per assolir un bon nivell d'informació política i ara que es pot debatre lliurement sobre aquests temes hi hagi un desinterès tan ampli.

La iniciativa de celebrar el cicle de conferències per donar a conèixer públicament els corrents polítics més destacats de la política europea va sorgir la primavera de l'any 1975, al si de l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona, l'ICESB. Com ja hem assenyalat, les institucions vinculades amb l'Església catòlica tenien en aquells dies un marge d'actuació més gran que les

institucions públiques i sovint eren el mitjà més eficaç per trencar els límits establerts per les autoritats policiaques. En aquest cas, aviat es va percebre que podia tenir una transcendència pública particularment important.

La idea, impulsada per Maria Martinell, aleshores responsable de l'ICESB, consistia a convocar els màxims dirigents de les organitzacions més representatives d'aquests corrents polítics a Catalunya i donar-los l'oportunitat d'explicar per primera vegada públicament als ciutadans els seus plantejaments. Els líders catalans eren coneguts, però s'havia de fer arribar als ciutadans unes pistes d'allò que pensava cadascun d'ells.

De seguida es va percebre que aquestes conferències tenien un cert caràcter fundacional: les forces polítiques amb més futur en una possible Catalunya democràtica presentaven públicament els seus dirigents que donaven a conèixer personalment els seus plantejaments. S'inaugurava així el debat polític públic a Catalunya. Tothom va considerar que es tractava d'un esdeveniment molt important i així es va reflectir en l'expectació amb què la premsa va seguir totes les conferències. De fet, de seguida es va percebre que les instal·lacions de l'ICESB no eren prou adequades. Les conferències es van iniciar en una sala del Col·legi d'Arquitectes, però aviat es va evidenciar que era insuficient per albergar el públic assistent. Per això es va decidir continuar les conferències a la sala d'actes del Col·legi d'Advocats de Barcelona, molt més gran i que va donar encara més relleu a l'esdeveniment.

Es tractava, com poden vostès comprendre, d'un fet insòlit per als hàbits polítics de la dictadura. De fet, no hi va haver res semblant a cap altre lloc de l'Estat en vida del dictador. Els organitzadors van desafiar dos dels tabús polítics més notables d'aquells dies ja que van convocar també els líders nacionalistes i comunistes. Amb tot, van ser conscients que la dictadura no deixaria mai traspassar certs límits i els comunistes catalans, a diferència de la resta de les forces polítiques, no van ser representats pel seu màxim dirigent d'aleshores, Gregorio López Raimundo, i va ser un altre dirigent, Josep Solé i Barberà, el que va presentar els seus plantejaments. En canvi, sí que hi va participar Jordi Pujol, el líder més destacat del nacionalisme català, encara que aquest era un altre tabú del franquisme. Els altres conferenciants van ser Joan Reventós, representant el socialisme català; Josep Pallach, representant la socialdemocràcia; Ramon Trias Fargas, representant el liberalisme; i jo mateix, representant la democràcia cristiana.

El cicle va ser autoritzat per Rodolfo Martín Villa, en aquells dies governador civil de Barcelona, un dels joves polítics del règim amb més futur i que, tot i venir de les files del partit únic, estava més clarament convençut de la necessitat d'obrir el diàleg amb l'oposició democràtica. Jo crec que va aconseguir dels seus superiors l'autorització de les conferències presentant-les com un fet experimental. Barcelona estava molt allunyada dels centres de poder

del franquisme i era el lloc idoni per veure què passava si es permetia una certa presència pública de les forces polítiques, amb la intenció de veure si podia ser possible establir amb elles un cert diàleg després de la mort del dictador, fet que no semblava ja llunyà, atesos els seus creixents problemes de salut.

Prèviament, Martín Villa ens va convocar a tots els conferencians i va posar diverses condicions, encara que alguna les va plantejar només com a suggeriment. Va demanar veure la conferència abans de ser llegida i ens va indicar que no podíem de cap manera atacar el règim polític vigent. Nosaltres volíem que els assistents poguessin fer preguntes al final de cada conferència, de manera que hi hagués un mínim debat, però només vam poder aconseguir que, un cop finalitzades totes, es permetés una reunió conjunta on les preguntes es plantejarien per escrit i haurien de passar un control previ.

L'ordre de celebració de les conferències es va decidir per sorteig i a mi em va correspondre intervenir en primer lloc. Com comprendran bé els qui, per la seva edat, recordin el que era la dictadura, això va constituir per a mi una gran responsabilitat. De mi depenia que el cicle tingués continuïtat o concludgués amb la meua conferència. Per això, em vaig esforçar a ser particularment prudent.

Vaig exposar els eixos essencials de la proposta política democratacristiana a Catalunya. Com a primer eix vaig presentar la *catalanitat* i vaig afirmar que Catalunya era una comunitat nacional i que per a nosaltres aquest era un fet no negociable. Podríem negociar la sortida política –federalisme, autonomia– que es donés a aquest fet, però no el fet en si mateix. Convé recordar-ho perquè encara avui aquesta identitat nacional no és prou clarament reconeguda oficialment i forma part del debat obert entorn a la reforma de la Constitució i de l'Estatut. També vaig afirmar que formàvem part d'una comunitat humana i cultural, la dels Països Catalans, i que també era un fet la convivència històrica amb els altres pobles de l'Estat espanyol. En aquest sentit vull recordar que el catalanisme equilibrat i profund de Roca i Caball va ser sempre una referència fonamental en la meua trajectòria política.

Un altre eix va ser la *democràcia*, entesa com un valor personal i comunitari, on cada persona pugui realitzar-se i se senti plenament responsable. En aquest sentit vaig defensar tant l'esfera privada com la primacia del bé comú. Així, vaig insistir també en el concepte de *comunitarietat* en el sentit que la comunitat havia de controlar les realitats econòmiques i que l'organització econòmica no podia estar únicament al servei d'una minoria. Per això vaig defensar també el *sentit popular*, entès com la defensa preferent dels interessos de les classes populars, dels més desafavorits. També vaig creure imprescindible fer una professió de fe en el *projecte europeu*, insistint en la urgència que aquest projecte s'obris al més aviat possible als països de l'àrea mediterrània.

Però també vaig recordar que nosaltres fonamentàvem tots aquests plan-

tejaments en una *concepció cristiana* de l'ésser humà i vaig explicitar el meu deute intel·lectual amb el personalisme comunitari i amb tot el pensament polític cristià orientat cap a l'alliberament de l'ésser humà. Vaig mencionar d'una manera expressa alguns dels pensadors que més han influït en el meu pensament polític, com ara Emmanuel Mounier o Jacques Maritain. El pensament d'aquests autors va ser la base que em va permetre exposar els nostres plantejaments doctrinals, fonamentats en una defensa tant de la persona individual, com de la comunitat en la qual viu.

Vaig ser molt prudent a l'hora d'expressar el nostre programa polític, insistint sobretot en els punts més essencials de l'Estat de dret, en l'europeisme i en la recerca de més igualtat social. Vaig defensar tant l'empresa pública com la privada i també la llibertat sindical. I, lògicament, vaig reivindicar la impecable trajectòria històrica de la Unió Democràtica de Catalunya i dels principals dirigents democratacristians.

El fet és que ara, per preparar aquesta ponència, he tornat a llegir el text d'aquella conferència i em sento prou satisfet d'allò que vaig dir ara fa trenta anys. I això seba que no és gens fàcil, perquè la vida –i especialment la vida política– dona moltes voltes, les circumstàncies ara són molt diferents de les d'aquell moment i no és fàcil que un text resisteixi bé el pas del temps. Però el més important en aquell moment va ser que no va arribar cap prohibició, que el cicle de conferències no es va interrompre i que aquell experiment tan insolit per al règim franquista va poder tenir continuïtat.

La segona conferència va ser la de Josep Solé Barberà, sens dubte la més delicada de tot el cicle. Però aquell veterà polític comunista català va evitar els problemes amb gran habilitat, parlant sobretot de l'experiència italiana i de la proposta del compromís històric. Solé Barberà va començar amb una reflexió sobre el títol del cicle, «Les terceres vies a Europa». En realitat s'havia posat per tractar d'esquivar la censura: Europa era un objectiu reconegut, un tema del qual es podia parlar amb alguna llibertat. Parlar de «terceres vies» comportava un distanciament respecte als qui des de l'interior del règim volien una integració en les institucions europees i al mateix temps es distanciava també, almenys aparentment, dels partits polítics que estaven prohibits.

Doncs bé, com ja hem assenyalat, l'hostilitat cap al partit comunista era molt més important que respecte als partits de tendències més moderades, que en aquell moment ja eren més o menys tolerats i ja s'apuntava la possibilitat que un dia el règim els acceptés, no com a partits polítics –aquesta expressió encara era tabú– però sí sota la forma d'algun tipus d'associació política autoritzada. Però en les preses de posició dels polítics del règim sempre quedava clar que el Partit Comunista mai no seria autoritzat. Per això, l'aspecte més innovador i arriscat d'aquest cicle de conferències era que incloïa també una representació del comunisme català.

Doncs bé, Solé i Barberà va presentar l'eurocomunisme italià com a una «tercera via» que el distanciava del temut comunisme clàssic. Vull recordar –sobretot per als més joves, ja que els grans ho saben prou bé– que en aquells anys finals de la dictadura es podia parlar amb certa amplitud de temes polítics, sempre que es parlés d'història o d'un altre país. El que estava prohibit –almenys fins en aquell moment– era parlar de política democràtica referint-se a l'Estat espanyol i al moment present. Per això Solé Barberà va optar per parlar de l'opció comunista en un altre país. I això no va buidar de contingut la seva intervenció, perquè allò que en aquells moments s'anomenava *eurocomunisme* constituïa una novetat important en el panorama polític europeu. Tradicionalment els partits comunistes d'Europa occidental havien defensat les dictadures del bloc comunista i les prenien com a model del que volien implantar en els seus països. El partit comunista italià va trencar amb aquest plantejament, va criticar les dictadures de l'Est i va anunciar la seva total adhesió a la democràcia i als drets humans. En alinear-se amb aquests plantejaments –que eren també els dels partits comunistes català i espanyol– Solé i Barberà s'allunyava de la imatge de comunisme revolucionari que tant espantava els partidaris d'un règim sorgit de la victòria sobre el comunisme en la Guerra Civil.

La tercera conferència, seguint l'ordre del sorteig inicial, va correspondre a Josep Pallach, que representava la tendència socialdemòcrata al nostre país i era el màxim dirigent del partit anomenat Reagrupament Social i Democràtic de Catalunya. No és fàcil avui entendre la distància ideològica entre la socialdemocràcia de Pallach i el socialisme de Reventós. Però com recordareu molts de vosaltres, en aquells anys el posicionament respecte al marxisme era un dels eixos fonamentals del pensament polític: els socialdemòcrates el rebutjaven i els socialistes l'acceptaven, almenys com a mètode d'anàlisi de la realitat, tot i que, ja en aquella època, hi havia en les seves files discrepàncies rellevants respecte a aquesta qüestió. Per això es va entendre que una presentació dels diferents corrents de pensament polític a Catalunya no quedaria pas completa si no hi eren representades separadament les dues tendències ideològiques. A més, la forta personalitat dels dos líders feia molt interessant que tos dos es presentessin davant de l'opinió pública catalana.

Pallach era un admirador dels èxits assolits per la socialdemocràcia en alguns països. Per això va voler subratllar que –a diferència del que deia un famós eslògan turístic dels anys seixanta, (*«España es diferente»*)– Catalunya no era molt diferent d'Europa i que les solucions que funcionaven bé a Europa eren també les millors per al nostre país. A través de l'exposició dels trets principals d'aquests partits europeus va tractar de demostrar que el seu corrent ideològic es trobava més a prop de la majoria dels partits socialistes europeus que els que es decantaven cap al socialisme marxista.

Així, va destacar que la majoria de partits socialistes europeus utilitzaven amb normalitat el terme *socialdemòcrata* per referir-se a ells mateixos. Va subratllar també que la base social d'aquests partits incloïa diverses classes socials i no només la classe treballadora. Respectaven sempre la mútua independència amb el sindicat i no el posaven al servei dels seus objectius polítics. I quan havien governat havien atorgat la màxima prioritat al respecte i aprofundiment de la democràcia.

Va recordar el tradicional distanciament del moviment obrer català respecte a la tradició marxista i la seva més gran proximitat als plantejaments llibertaris. Va afirmar que el marxisme no va entrar a Catalunya fins a l'època de la Segona República, amb el Bloc Obrer i Camperol, que ell coneixia prou bé ja que hi havia militat en la seva primera joventut. Potser aquesta circumstància personal influïa en els seus plantejaments, ja que era un bon coneixedor de les idees marxistes i, com a resultat de la seva evolució ideològica personal, les havia abandonat molt temps abans.

La resta de la seva intervenció va estar dedicada a presentar els plantejaments programàtics del socialisme democràtic a Catalunya, posant l'accent en la idea de llibertat, que considerava un complement imprescindible de la idea socialista. Va defensar la planificació econòmica dins d'una economia de mercat, l'existència d'una banca pública preeminent, la prioritat de l'acció municipal –en la línia d'allò que avui anomenaríem *principi de subsidiarietat*– i totes les iniciatives autogestionàries, començant per una defensa entusiasta de les cooperatives de producció. Com a pedagog que era –i molt destacat– va defensar la prioritat de l'ensenyament públic i l'èmfasi en les etapes preescolar i bàsica. Finalment va acabar la seva intervenció manifestant el seu profund europeisme i la necessitat de trobar a Europa el model que volíem per al nostre país.

Pallach, tots ho sabeu, va ser un dels nostres líders més carismàtics i no hi ha cap dubte que estava destinat a tenir un paper molt important en la Transició i en la vida política catalana. Però, inesperadament, va morir poc després a conseqüència d'un atac de cor, quan només tenia 55 anys d'edat. Va ser, sens dubte, una gran pèrdua per a Catalunya.

El següent conferenciant, tot i tenir només 48 anys, tenia ja una llarga trajectòria en la lluita clandestina en defensa de Catalunya, de la democràcia i del socialisme. Parlo del meu amic Joan Reventós, que més tard va ser molts anys líder del Partit Socialista de Catalunya i més recentment president del Parlament de Catalunya. Un amic que tristament vam perdre ara fa dos anys. Joan Reventós i Carner va pertànyer a la generació de joves catalans que ja des de final dels anys quaranta vam lluitar activament contra la dictadura franquista. Va militar en el Moviment Socialista de Catalunya, fet que el va fer passar per la presó franquista. Va ser més tard l'impulsor de Convergència

Socialista de Catalunya, partit clandestí que dirigia quan van tenir lloc les conferències i que l'any següent va ser el nucli del nou Partit Socialista de Catalunya.

En la seva conferència, Joan Reventós va respondre amb particular energia als plantejaments de Josep Pallach. L'ordre de les conferències que havia sortit del sorteig l'havia afavorit i li donava l'oportunitat de respondre al seu rival en l'àmbit del socialisme català. Va proclamar la seva identificació amb el socialisme democràtic i va negar que hi hagués cap diferència substancial entre el «socialisme» sense adjectius i el «socialisme democràtic». En aquest sentit va sentenciar que «el socialisme o és democràtic o no és socialisme».

De tota manera va afirmar que, des de la seva perspectiva, en els partits socialistes dels diversos països mediterranis, els plantejaments tradicionalment socialdemòcrates havien estat excessivament moderats i havien portat a una certa decadència del socialisme. Per això proposava com a alternativa un «nou socialisme» que defensava abans de tot el pluralisme polític, la democràcia i l'autogestió, però que també incorporava elements del marxisme —sense mencionar-lo mai expressament, ja que encara estàvem en la dictadura—, com ara l'hegemonia de la classe treballadora o la col·lectivització dels mitjans de producció. En aquest sentit, va recordar el caràcter majoritàriament obrer de la població de Catalunya d'aleshores i les difícils condicions en què vivia encara aquest segment majoritari de la població.

De tota manera, en concretar les seves propostes va ser considerablement més moderat, insistint en la unitat d'acció de tots els demòcrates i en la necessitat de crear un gran partit socialista català articulat amb els socialistes de la resta de l'Estat. Aquesta estratègia bàsica es complementava amb un programa reformista que es desenvolupava en àmbits molt diversos: reforma fiscal, reforma educativa, redistribució de renda, entre d'altres, i hi afegia alguna altra de més arriscada, com ara la municipalització del sòl urbà.

El següent conferenciant va ser Ramon Trias Fargas, que va ser l'encarregat de defensar els plantejaments liberals i que va ser el dirigent de l'Esquerra Democràtica de Catalunya, partit liberal català que, com sabeu, més tard es va vincular al Pacte Democràtic per Catalunya, promogut per Jordi Pujol, i finalment es va integrar a Convergència Democràtica de Catalunya.

La seva intervenció va estar orientada sobretot a rebatre els plantejaments socialistes i marxistes i a declarar-se un entusiasta de la llibertat tant en l'àmbit polític com en l'econòmic. Amb tot, va mantenir una postura molt oberta de diàleg i col·laboració amb les organitzacions marxistes per assolir uns objectius comuns. Va posar un especial èmfasi a parlar del seu catalanisme i va posar en qüestió la compatibilitat entre els plantejaments marxistes i la defensa prioritària de la identitat de Catalunya. Bona part de la seva intervenció va estar dedicada a atacar les dictadures marxistes i feixistes i propo-

sar el liberalisme com el camí correcte entre aquests extrems. La defensa de l'individu, dels seus drets i de la iniciativa individual van ser els eixos dels seus plantejament programàtics.

Va correspondre a Jordi Pujol impartir la darrera conferència. Permeteu que m'estalviï presentar el qui ha estat 23 anys president de la Generalitat de Catalunya, una personalitat àmpliament coneguda per tots. Jordi Pujol va tenir la sort d'intervenir en darrer lloc. Com ja he assenyalat, jo em vaig veure obligat a ser extraordinàriament prudent perquè la meua era la conferència inicial i de mi depenia la continuïtat de la resta del cicle. Però Jordi Pujol intervenia l'últim i no tenia necessitat de ser tant cautelós. De fet, si no ho recordo malament, va ser l'únic que va esmentar explícitament el nom del partit polític que dirigia. De tota manera, el fet que el text de les conferències hagués de ser prèviament llegit i aprovat i la seva prudència natural van fer que la seva intervenció tampoc no traspassés els límits del que es podia permetre en aquell moment final de la dictadura.

Jordi Pujol es va presentar com el defensor dels plantejaments nacionalistes i de fet va subratllar, a diferència dels altres conferenciants, que no es trobava vinculat a cap de les organitzacions internacionals de partits polítics. Va presentar el nacionalisme català com una resposta democràtica i també com una resposta europea. Va dir que se sentia representat en els programes que havíem presentat Josep Pallach i jo mateix, però que a aquests programes ell hi afegia un component nacionalista molt més intens.

D'altra banda, va dedicar bona part de la seva intervenció a criticar els plantejaments del Partit Comunista —no va esmentar expressament el PSUC— i a exigir-li passos més decidits en la seva professió de fe democràtica. Tanmateix va defensar la necessitat d'establir pactes unitaris entre les diverses forces polítiques per assolir els objectius comuns de democràcia i de defensa de la identitat de Catalunya.

Com ja hem assenyalat, no es va permetre cap torn de preguntes i, en canvi, es va autoritzar una sessió conjunta final per respondre a les preguntes dels assistents. S'havia previst que les preguntes estiguessin filtrades per les autoritats, però evidentment no es podien controlar, fet que va convertir aquesta sessió en la més arriscada de totes, des del punt de vista governamental.

La sessió va tenir lloc el 12 de juny. Havien transcorregut ja gairebé dos mesos des que es va iniciar el cicle i arribava ja al seu final sense contratemps especials. El marc va ser una vegada més el Col·legi d'Advocats de Barcelona. Però en aquesta ocasió l'expectació va ser tan gran que es van haver d'habilitar més sales des d'on es podia també seguir la sessió.

Abans d'aquesta sessió conjunta final, ens vam reunir els conferenciants per tractar de coordinar-nos. Jo vaig destacar la necessitat de donar sensació d'unitat i vaig proposar realitzar una declaració conjunta. La meua proposta

va ser acceptada i vaig rebre l'encàrrec de preparar i llegir en públic el text. D'aquesta manera, vam aconseguir transmetre als ciutadans la sensació que, malgrat les nostres discrepàncies, estàvem d'acord en els aspectes essencials del que hauria de ser un sistema democràtic. Joaquín Garrigues Walker, que va assistir a aquesta reunió final, es va quedar vivament impressionat per aquesta sensació d'unitat i, posteriorment, ens va comentar que, en aquells moments, a Madrid no hauria estat possible un esdeveniment d'aquestes característiques.

La declaració insistia sobre la necessitat de superar definitivament la divisió entre vencedors i vençuts que havia existit des de la Guerra Civil. Demanàvem també el reconeixement urgent de les llibertats fonamentals que estaven definides en la Declaració Universal de Drets Humans i en els Pactes aprovats l'any 1966. Demanàvem expressament la democràcia, els partits polítics i els sindicats, reivindicacions que no era gens fàcil fer en un marc dictatorial. Així mateix vam demanar un òrgan d'autogovern per a Catalunya i l'obertura d'un procés constituent a l'Estat espanyol. Certament estàvem al límit d'allò que podia admetre un règim dictatorial, però la declaració es va poder llegir i la sessió va transcórrer amb normalitat.

Tal com estava previst, els assistents van formular les seves preguntes per escrit i, després de ser revisades, es van respondre des de la mesa. Sempre he participat de la idea que cap pregunta escrita va ser censurada, però altres participants no recorden amb precisió aquest detall i jo no el puc afirmar amb total seguretat. Hi van assistir nombrosos polítics de Madrid que van voler conèixer personalment un esdeveniment que semblava orientar-se —encara que de manera molt incipient— cap a la democràcia que volíem.

Les conferències van tenir una àmplia cobertura mediàtica. D'aquesta manera —i aquesta va ser la seva gran singularitat— ja abans de la mort de Franco, els ciutadans catalans van poder conèixer àmpliament els programes de les diferents opcions polítiques i també identificar els principals dirigents polítics de l'alternativa democràtica a Catalunya.

El cicle de conferències «Les terceres vies a Europa» va generar entre la societat catalana una atmosfera de llibertat que va ser determinant en el nostre procés polític. La manera assossegada com es va presentar l'oposició democràtica va allunyar alguns dels dimonis del franquisme i va contribuir a convèncer la majoria de la societat catalana que havia de realitzar-se, com més aviat millor, la Transició a la democràcia.

Però no podem oblidar que aquest diàleg civilitzat, aquesta bona entesa entre els polítics demòcrates a Catalunya no era de cap manera una novetat. Ben al contrari, era fruit de diverses dècades de dinàmica unitària i de treball conjunt. Des de dates molt primerenques, a Catalunya hi ha una clara voluntat de coordinar els esforços d'oposició democràtica al règim de Franco. No

ha d'estranyar, per tant, que, en arribar la Transició, a Catalunya duguin ja molts anys funcionant amb eficàcia organismes unitaris de l'oposició.

Com sabeu, ja als anys quaranta es va crear el Consell Nacional de la Democràcia Catalana, fundat i presidit per l'escriptor Ramon Pous i Pagès, un organisme que va agrupar la gairebé totalitat dels partits polítics catalans, amb excepció del PSUC, que havia tingut serioses discrepàncies amb la resta dels partits durant la Guerra Civil. Anys després vam tenir l'anomenat Comitè Ametlla i, ja en els darrers anys de la dictadura, l'Assemblea de Catalunya i el Consell de Forces Polítiques de Catalunya.

Jo vaig formar part de tots aquests organismes i vaig participar en les seves activitats –evidentment clandestines– representant Unió Democràtica de Catalunya i, per tant, la democràcia cristiana catalana. Per això estic en condicions de recordar que al si de tots aquests organismes no només es prenen decisions polítiques. De fet, el tracte freqüent i la solidaritat en la lluita per un objectiu comú van establir importants llaços personals d'amistat i van crear una atmosfera d'enteniment.

Va haver-hi abundants mostres d'aquesta complicitat i col·laboració entre nosaltres durant l'època de la dictadura. Així, per exemple, en els anys seixanta, arran d'una detenció massiva de militants socialistes –entre els quals es trobava el mateix Joan Reventós– vaig anar a París per recollir de mans de Josep Pallach els diners de la solidaritat socialista internacional. Vaig creuar la frontera amb aquests diners i la meva esposa es va encarregar personalment de repartir-los per les cases dels treballadors socialistes empresonats que no tenien recursos propis, i que els necessitaven per a la subsistència de les seves famílies.

Juntament amb els organismes polítics clandestins esmentats va haver-hi a Catalunya en temps del franquisme diverses associacions perfectament legals que van servir igualment perquè es mantingués aquest contacte humà entre la classe política catalana de l'oposició. Em refereixo a organitzacions com la Societat Catalana d'Estudis Jurídics i Socials, el Seminari d'Estudis Europeus o l'Associació d'Amics de les Nacions Unides, que vaig tenir l'honor de presidir durant alguns anys.

És aquesta dinàmica de col·laboració i d'amistat, que havia començat molt abans, la que va permetre durant la Transició el bon clima que es va reflectir a «Les terceres vies». Tothom era capaç de defensar el seu programa i al mateix temps de col·laborar amb els altres per l'objectiu comú de la defensa de la democràcia i de recuperació de les institucions polítiques catalanes.

Aquesta manera de fer política a Catalunya va contribuir durant la Transició a l'acostament i a la coordinació de tota l'oposició política espanyola. De fet, durant algun temps vam estar acudint de tant en tant a diverses ciutats espanyoles, per explicar què era el nostre Consell de Forces Polítiques i posar

de manifest que era perfectament possible assolir aquesta unitat d'acció política. Així va ser com a Catalunya és on primer es van aplicar les propostes d'unitat d'acció de l'oposició i on es va poder comprovar que aquesta dinàmica conduïa a una situació més oberta, sense generar greus traumes polítics.

De fet, aquesta diferència en la manera de fer política a Barcelona i a Madrid s'ha mantingut durant l'etapa democràtica i ha donat lloc a allò que a vegades anomenem l'*oasi català*. El clima polític del nostre país ha estat diferent i això prové del treball conjunt de tants, del respecte que hi havia entre tots nosaltres. Aquesta bona relació personal i aquesta capacitat de col·laborar dels diferents dirigents polítics entre ells en defensa d'un objectiu comú s'ha mantingut a Catalunya, tot i que, en determinades ocasions, les dificultats plantejades per situacions molt concretes han fet més difícil mantenir aquest esperit.

Vull acabar recordant que, com posa de manifest el títol d'aquell cicle de conferències, durant la dictadura l'opció de tots els catalans demòcrates preocupats pel futur del nostre país, era Europa. Cal recordar que estàvem en plena Guerra Freda i que Europa suposava l'única oferta realment democràtica. L'Europa que admiràvem tenia, a més, una important dimensió social i estava assolint un elevat nivell de vida per als seus ciutadans. Era doncs a Europa on s'havia desenvolupat la democràcia que volíem. Molts de nosaltres viatjàvem amb freqüència a Europa per parlar amb els líders democràtics de les nostres tendències polítiques. Aquests contactes ens van permetre seguir l'evolució que Europa experimentava incorporant-la al nostre propi projecte. Així, la defensa dels drets humans, el desenvolupament de l'Estat del benestar o la unitat europea van formar de seguida part del nostre projecte.

Per això crec que Europa té, almenys des d'una perspectiva catalana, gran part del mèrit del que va ser la Transició. L'espectacular èxit polític, econòmic i social de l'Europa dels anys cinquanta i seixanta, va constituir per a Catalunya un referent clar, capaç d'actuar de revulsiu i de suscitar unanimitats. No hem de perdre aquest referent. Encara que a vegades hi hagi dificultats a no veure prou respectada la nostra identitat, Catalunya ha de continuar tenint un paper capdavanter en l'impuls del projecte europeu. Un projecte que —no hauríem d'oblidar-ho— ara fa trenta anys ens va ajudar a sortir de la dictadura i a assolir la democràcia i la recuperació de les nostres institucions.

ADOLFO SUÁREZ

Ponent:

GREGORIO MORÁN

Tiene toda la razón el presentador cuando dice que para mí volver a Adolfo Suárez es retrotraerme a 1975-1978, el comienzo de la Transición. Salvo dos o tres personas que veo de mi quinta, en general creo que todos habéis nacido en democracia y, por lo tanto, muchas de las cosas a que voy a hacer referencia os sonarán un poco extrañas. Yo creo que lo más importante es extenderme lo menos posible para que, si es menester, luego tenga lugar un debate o una discusión. Así podremos entrar con mayor minucia en alguno de los temas del principio de la Transición. Cuando preparaba esta charla, me planteaba cómo se podía explicar ahora el movimiento nacional que llega al 1975, es decir, lo que podríamos llamar «el partido único del franquismo». Es difícil de explicar, hay que vivirlo. Es complejo y, políticamente, es uno de los rasgos que hacen más difícil de analizar la figura de Adolfo Suárez.

Hablar sobre él no es fácil porque, a diferencia de cualquier otro de los políticos de la Transición, tiene un aura. Conforme el tiempo ha ido pasando, como tantas cosas ocurren en la historia política española en general, y catalana también, se van cambiando sus elementos. El Suárez que algunos hemos estudiado y que algunos hemos conocido se está transformando en otra cosa. De forma voluntaria o involuntaria se produce una especie de hagiografía según la cual este personaje cada vez sube un peldaño más hacia los altares, con lo cual, al ritmo que va, antes de fallecer podría ser fácilmente canonizable. Yo he notado que cada vez que hago algún tipo de referencia a Adolfo Suárez en algún artículo de *La Vanguardia* es un tema prácticamente tabú. Lo digo porque inmediatamente uno recibe cartas de protesta diciendo que cómo es posi-

ble afirmar algunas cosas de Adolfo Suárez. Existe una especie de evocación, melancolía y nostalgia en torno a su figura, incluso en una sociedad como la catalana. A él se debe una de las frases más memorables de la política española en el comienzo de la Transición, que son aquellas famosas declaraciones a una revista francesa en las que decía que no pretenderían hablar de ciencia en catalán. Estas declaraciones generaron una gran polémica y reflejaban la concepción que tenía un hombre de Ávila sobre lo que significaba la política catalana y que él descubre a partir de Tarradellas.

Vamos a intentar entrar en el tema. ¿Quién es Adolfo Suárez? Nace el 25 de septiembre de 1932 y es presidente de Gobierno, dicho por él mismo, durante tres años, seis meses y 21 días. Es el período que va desde el verano del 1976 a enero de 1981. Suárez es un hombre brillante en sus expresiones, y sobre todo chusco y valiente. Como él mismo se definió, era un «chusquero de la política». Como no hay mili me resulta un poco complicado explicar qué es un *chusquero*. En el ejército, el chusquero es un hombre que se incorpora de recluta y termina de teniente, que es lo máximo a lo que puede llegar. En este caso, en política, realmente Suárez empezó de recluta pero llegó, evidentemente, a jefe de Gobierno, que es lo máximo a que puede aspirar un ciudadano que se dedica a la política. Su carrera política, hasta el 1976, es la de un prototipo de ese funcionario del franquismo, que empieza en el escalón más bajo, en Cebreros, en Ávila. A partir de allí no hay ningún dato importante en su carrera hasta junio de 1968. En ese momento es nombrado gobernador civil de Segovia. Hay un libro que, posiblemente, es el más conocido internacionalmente sobre la Transición, que se llama *El Rey, motor del cambio* y realizado por un hispanista anglosajón, que cuenta cómo Suárez, siendo gobernador civil de Segovia, contactó con la oposición que había en esta ciudad en junio de 1968. Solamente un hispanista anglosajón puede pensar que en junio de 1968 existía algún tipo de oposición, y más que el gobernador hubiera tenido la osadía (ya que hubiese sido fulminantemente destituido) de entrevistar a la oposición segoviana. Esto se aporta como un dato de su personalidad audaz y temeraria. De todas maneras, siendo gobernador de Segovia, hay un elemento en su carrera que es muy importante y a más de uno le puede divertir como anécdota. A los tres días de ser nombrado gobernador civil de Segovia, ocurre una desgracia. Primero, inaugura un gran edificio emblemático en Los Ángeles de San Rafael, cuyo promotor era Gil y Gil. Unos meses después el edificio se vino abajo, evidentemente porque Gil y Gil lo había construido sin aparejador, sin arquitecto, sin licencias... Este suceso provoca 52 muertos y 300 heridos. Este es un hecho importante en su carrera ya que significará el odio africano entre Gil y Gil y Adolfo Suárez, y sobre todo porque este asume toda la responsabilidad sobre el terreno y tiene un comportamiento heroico, según la prensa de la época, sacando heridos, etc. Estos gestos de acercamiento, a Franco le gusta-

ban mucho, independientemente del hecho que la responsabilidad política fuera del gobernador civil. Por tanto, hasta junio de 1968 es un funcionario con pequeños oficios de poca importancia. Hay algunos períodos, que ahora no explicaré, en los cuales Adolfo Suárez acumula fuerzas, para entendernos, con el fin de intentar subir un poco más en el escalafón político. Sin embargo, siempre hay unos meses en los cuales está «cesante» de la carrera política, pero habitualmente tiene un *ganapán* de lujo. Lleva a cabo las cosas más insólitas del mundo, como por ejemplo ser presidente del Instituto Social de la Marina. Su conocimiento sobre ello era cero, pero ocupa este cargo durante un período en la sede de Madrid, en la calle Génova, enfrente de donde está ahora el edificio del Partido Popular. Después de ser gobernador civil de Segovia, pasa a ser director general de Radiotelevisión Española. Este período es fundamental en su carrera política. Entonces la Televisión Española era la mejor de España, entre otras cosas porque no había más que una y tan solo un canal. Es muy importante cómo planifica ese período, que va de octubre de 1969 al verano de 1973. Es un director general con 37 años. La gerontocracia del franquismo tenía lagunas, y una de ellas era la promoción de determinados políticos de provincias, que se decía entonces, que iban a Madrid a hacer carrera y conseguían puestos tan importantes como la Dirección General de Televisión. En la carrera de Suárez, la Televisión Española representaba un trato especial hacia el príncipe Juan Carlos. Evidentemente, cualquier ministro ahora siempre puede pedir un favor; imagínense qué no pedirían entonces. Hay un montón de historias y de anécdotas, como los vídeos que mandaba Suárez al príncipe Juan Carlos, que reflejan cómo se va tejiendo el futuro político desde uno de los cargos de mayor responsabilidad social, como es el de la Dirección General de Radiotelevisión Española.

El siguiente salto que da es la vicesecretaría general del Movimiento Nacional. Éste se constituye como el partido único del franquismo. Es una especie de mixtura cuya única finalidad es trepar a un escalafón de la Administración del Estado. Por lo tanto, si uno quería hacer carrera política, no tenía otra opción que empezar en el Movimiento Nacional. En este partido no solamente había falangistas sino también Opus Dei y toda la gama que abarcaba el franquismo en el período que llamamos como el *tardofranquismo*. Es vicesecretario del Movimiento Nacional con un ministro que, casualmente, es miembro del Opus Dei y que era Fernando Herrero Tejedor. Es ministro en febrero de 1975 y vicesecretario del Movimiento unos pocos meses, pero ahora no puedo extenderme sobre ello. Suárez trabajó con sistema y con rigor para conseguir ser vicesecretario general del Movimiento, y como solía decir Fernando Herrero Tejedor: «No puedo decirle que no porque se muere». Fue una táctica de acoso, que diríamos ahora, pero a Herrero Tejedor le pareció un chico encantador. Si Suárez se afilió al Movimiento fue porque no había otra

cosa donde afiliarse, pero cada vez que Fernando Herrero Tejedor hacía un movimiento él lo seguía. Su jefe, Fiscal General del Reino, una gran figura de la Transición, era del Opus, y en aquel momento Suárez también se vincula a él absolutamente. De esa vinculación quedará como rasgo dominante su mujer, que seguirá siendo del Opus hasta su fallecimiento, y también su hija mayor. Cuando consigue ser vicesecretario general del Movimiento, y a partir de la gran desgracia en que Herrero Tejedor muere en un oscuro accidente de automóvil, su carrera sufre el golpe más grande de su vida. En julio de 1975, con Franco en las últimas, hay una crisis importante concentrada en dos grandes figuras para capitanear la Transición, que son Fernando Herrero Tejedor y Torcuato Fernández-Miranda. La muerte de Herrero Tejedor deja al príncipe Juan Carlos con solo uno de sus asesores en el momento en que Franco ya entraba en la larga pendiente final. Si hasta el fallecimiento de Herrero Tejedor, Adolfo Suárez era el más servicial de sus ayudantes, en el momento que aquél muere no quedaba otra opción que vincularse a Torcuato Fernández-Miranda. Éste es un hombre clave, el más importante del primer período de la Transición y, sin duda, decisivo en la carrera de Suárez.

Dada la particularidad que los secretarios generales del Movimiento eran, por supuesto, ministros del Gobierno de Franco, una vez muerto Herrero Tejedor y también Carrero Blanco, en atentado, Franco toma la decisión de poner a Carlos Arias Navarro como presidente del Gobierno. La relación entre Suárez y Arias Navarro era, sencillamente, inexistente. Para un veterano del franquismo, un tipo como Suárez era como un chaval aspirante a cabo; para él no tenía el más mínimo interés político. Incluso para un hombre como Manuel Fraga Iribarne, era un aspirante más en un proceso político en el cual los trepas se contaban a centenares. Muerto Franco el 20 de noviembre de 1975, Arias Navarro prepara un nuevo Gobierno y, como tiene la potestad digital de haber sido nombrado por Franco, el Príncipe, ya nombrado Rey, no está en condiciones de cesarle. Pero el Rey pensaba, con un candor escasamente borbónico, que Arias Navarro presentaría su dimisión al morir Franco. Evidentemente, no fue así porque a él le había puesto el Caudillo, que había sido quien había ganado la guerra, el que había mantenido el sistema y, en definitiva, el que había puesto al príncipe Juan Carlos como tal. En aplicación de sucesivas lógicas, no había ninguna razón para que Arias Navarro, siguiendo hábitos de la monarquía británica, cesara como presidente del Gobierno. Lo que sí hizo, a sugerencia del Rey y del hombre que empieza a manejar todos los hilos, Torcuato Fernández-Miranda, es nombrar un nuevo Gobierno en diciembre de 1975.

En este nuevo Gobierno de concentración de la Transición están las grandes figuras del franquismo. Está Manuel Fraga, José María de Areilza, Pepe Solís, Alfonso Osorio, Rodolfo Martín Villa, Leopoldo Calvo-Sotelo, Antonio

Garrigues y Díaz-Cañabate y Carlos Robles Piquer, un cuñado de Fraga. En ese Gobierno de grandes figuras de concentración, cuando Franco ya lleva dos meses muerto en el Valle de los Caídos y enterrado, hay una figura que a Arias Navarro no le preocupa absolutamente nada y que le ha colado Fernández-Miranda: Adolfo Suárez González. A partir del nombramiento de Suárez como ministro y secretario general del Movimiento, empieza la Transición.

Éste es uno de los debates académicos porque la realidad es incontestable. ¿En qué momento empieza la Transición? Para mí, no hay ninguna duda. La transición a la democracia no puede empezar hasta el día siguiente de la muerte de Franco. Entre otras cosas porque uno de los ejes son las figuras procedentes del franquismo (desde el príncipe Juan Carlos hasta Fernández-Miranda y Suárez), pero si Franco en su lecho de muerte hubiera detectado la más mínima veleidad de que alguno de ellos soñara con hacer algo similar a la más mínima transición a una democracia, habrían quedado fulminantemente cesados. Las cosas han llegado hasta tal punto que uno a veces duda sobre si Franco fue el primero que introdujo lo de la Transición o la democracia. Hay historiadores que incluso plantean que, ya a partir del año 1959, Franco está preparando la transición democrática. Pero al margen de las cábalas y estupideces, lo cierto es que el primer Gobierno que prepara la Transición es el de diciembre de 1975, en el cual aparece Suárez. Su tarea era fundamental. Asesorado por Fernández-Miranda, que es en aquel momento presidente de las Cortes franquistas, prepara lo que se llama el *desmontaje* del Movimiento, que será fundamental. Fernández-Miranda era un catedrático de derecho político, ultraconservador o reaccionario, formado a partir de Carlos Semir y de su discípulo en España, que era García Conde. Era un hombre muy esquemático, muy odiado, pero nunca despreciado. Parecía un tipo demasiado complicado para la personalidad de Franco. Era una persona culta, evidentemente. Él es el que plantea una línea teórica argumental que tiene mucho interés, que es cómo pasar de la ilegalidad franquista a la legalidad democrática con un sistema de refrendos legales. Solamente un profesional del derecho político, y por supuesto un cínico de la talla de Fernández-Miranda, podía ser capaz de hacer este encaje de bolillos. Toda ruptura política exige un momento en el cual las leyes cambian para pasar a una situación nueva. Podía haber sido una ruptura revolucionaria, que era lo que exigía la oposición democrática al franquismo. Fernández-Miranda lo logra y esto tiene muchas ventajas para el Régimen y para la Transición. Creo que es el único caso en que una clase política se suicida voluntariamente. Esto es muy importante por diversas razones: en primer lugar para apreciar el talento político de Fernández-Miranda y, en segundo lugar, para ver las acémilas que había en el Gobierno de Franco, que fueron capaces de votar contra sí mismos. La mayoría fue aplastante. A partir de aquel momento quedaban cesados en los meses siguientes. Ellos pensaban que no

porque Fernández-Miranda lo había planteado tan bien que imaginaban que podrían seguir con elecciones democráticas, cosa que aún era mejor. Creían que la gente, después de votar su cese, entenderían que eran representantes del nuevo «sistema» que nacía en la Transición política. No todos se dejaron embaucar por la capacidad sofisticada de Fernández-Miranda, pero la inmensa mayoría de las últimas Cortes de Franco votaron la Ley de reforma política, según la cual se constituían partidos políticos. Esto no tiene precedentes. Siempre decíamos que no podía haber transición sin ruptura, porque era imposible que un régimen se suicidara voluntariamente. Pero no teníamos razón, eso era posible.

Suárez consigue ir introduciendo en el Movimiento la idea de que era necesario que algo cambiara para que todo siguiera absolutamente igual. Él no tenía talento político para ello ni prestigio, cosa que era fundamental en el franquismo. Pero sí lo tenía Fernández-Miranda, que había ganado la guerra, había sido alférez provisional, había sido herido... Era un hombre con un pedigrí, factor muy relevante en el franquismo. Ese período de Suárez va a significar el desmontaje de este instrumento político y el comienzo de un nuevo instrumento político, que es la Ley de la reforma política. Lo más importante que consigue Suárez en este período, como ministro y secretario general del Movimiento, es demostrar a todos que había un nuevo político que era el más abierto y joven de los ministros del Gobierno. Esto era un proceso de camaleonismo político que tuvo unos efectos decisivos. Suárez empezó a ser una figura política en ascenso. Se detectó que tenía futuro. A todo esto, el rey Juan Carlos y Fernández-Miranda, que de alguna manera eran los promotores de ese proceso de transición, deciden que ha llegado el momento de liquidar a Arias Navarro y cesarle, dado que no hay ninguna posibilidad de que el hombre entienda que debe pedir la renuncia. Y lo llevan a cabo con la crueldad con que se suele hacer esas cosas. Cuentan que la perplejidad de Carlos Arias Navarro al verse cesado fue realmente única.

Entonces se inicia un proceso sobre el cual hay poca cosa escrita, pero es uno de los más interesantes de la concentración de la Transición. En aquel momento empieza a tomar cuerpo. La Transición exigía dos condiciones de formas: de una parte, que pocas personas supieran qué era lo que se iba a hacer; y, de otra, que en ningún momento la gente supiera lo que se iba a hacer. Esta aparente paradoja es muy importante. Si la mayoría de la población y de la clase política del franquismo hubiera sabido lo que se estaba tramando, la Transición no habría podido ser. Pero, es más, si la base militante de la izquierda española, tanto en Catalunya como en el resto de España, hubiera sabido lo que los secretarios generales de sus propios partidos estaban tramando, tampoco hubiera sido posible hacer la Transición de la forma en que se hizo. A partir de este esquema del Rey y de Fernández-Miranda, la Transición se re-

duce de tal manera que es un juego en el cual no hay más de seis personas. La garantía del éxito está en que esas seis personas tengan la capacidad para pactar entre ellas y en el cinismo indispensable para explicar a la gente cosas diferentes de las que realmente estaban haciendo. Para ello, un hombre clave era Suárez. Él ya tenía ese pedigrí. Según las viejas formas, para nombrar presidente del Gobierno había una especie de senadores, que se llamaban consejeros del Reino, que proponían al Rey tres nombres con la finalidad que él escogiera uno de ellos. Este procedimiento, que ahora puede parecer churri-guesco, era el *novamás* de lo que Franco llamaba *democracia orgánica*. Considerando este procedimiento, Fernández-Miranda podía hacer maravillas con el arte de marear la perdiz. Consiguió que las tres figuras que se presentaran fueran dos grandes elementos de la época política y uno de relleno. Nadie puso pegas a esta figura porque era un personaje menor, sin experiencia política y así se contentaba a la vieja gente del Movimiento. Era Adolfo Suárez. La perplejidad de la clase política española, salvo los seis (digo seis por decir un número) que conocían el secreto, es enorme cuando se entera de que el Rey, en el verano de 1976, ha nombrado como presidente del Gobierno a Adolfo Suárez, con 43 años. Él decía que tenía 18 días menos que cuando Franco consiguió ser el Caudillo.

A partir de aquí, del verano de 1976, empieza ya un proceso de la Transición muy especial. Una vez que ha entrado en vías de liquidación el viejo Movimiento Nacional, se trata de darle la puntilla definitiva mediante la Ley de reforma política, que se pacta en noviembre de 1976. Se discute en las Cortes de Franco y allí, por una mayoría aplastante, deciden cesarse y crear una cosa muy ambigua, que era ir hacia los partidos políticos. Pero lo interesante para Suárez, Fernández-Miranda y el Rey era celebrar el famoso Referéndum de 1976, que pasará a la historia como el Referéndum de la reforma política. Al estilo más franquista, fue aprobado por el 94,2 % de votos afirmativos. Pero lo cierto es que la reforma política ya estaba encauzada y que las Cortes de Franco quedaban absolutamente liquidadas y que, de lo único que entonces se trataba, era de empezar a negociar con la oposición.

Habrán notado que hasta ahora no he hecho referencia a la oposición democrática de entonces, porque en ese período de la Transición no se enteraba absolutamente de nada. Ahora sabemos, por supuesto, que Adolfo Suárez se entrevistó con Jordi Pujol, con Santiago Carrillo y con Felipe González, pero entonces lo desconocíamos. Entonces ninguno de estos dirigentes explicaba a sus bases políticas qué es lo que estaban tratando con el presidente del Gobierno, recién salido del Ministerio de la Secretaria General del Movimiento. ¿Qué se estaba tratando? Unas estructuras de partidos y unas elecciones el 15 de junio de 1977. En las primeras elecciones, Adolfo Suárez sufre un cambio importante. En su personalidad hay dos etapas: la primera, que es cómo pasa

de ser un *chusquero* de la política a ser presidente del Gobierno; y la segunda, cuando él asume por primera vez que es un genio de la política y que, por lo tanto, está en condiciones de acabar con la tutela de Fernández-Miranda y del propio Rey. Esto sucede con los resultados del Referéndum de la reforma política de diciembre de 1976. Con el resultado afirmativo del 94,2, cualquier partido político en el mundo puede dedicarse a hacer lo que quiera. A partir de esta fecha, Suárez se convierte en un líder político. Se trata de crear un partido y de ganar las elecciones. Las dos cosas van unidas porque no se crea un partido si no es para ganar las elecciones de junio de 1977. En aquel momento no se sabía que serían en junio, pero sí que conocían algunas de las condiciones que eran realmente importantes. En primer lugar, se plantearon si legalizaban o no a todo el mundo. Suárez miente como un bellaco cuando dice que él había planificado la legalización del Partido Comunista y del PSUC desde el primer momento. Esto es absolutamente falso. Hasta ese momento, diciembre de 1976, había que convencer a dos instituciones: los procuradores en Cortes del franquismo y el Ejército. Suárez se ve obligado a hacer una reunión, y en parte la fuerza él, que tiene lugar en noviembre de 1976 para explicar al alto mando militar lo que iba a ser la reforma. Aquí volvía a jugar con el secreto. Además, Suárez les daba un trato excepcional, mostrándoles una magnífica deferencia. Él tenía un talento especial para las relaciones públicas. Explicó a los altos mandos las líneas maestras de la reforma política en una reunión en la Castellana. Les expuso lo que no iba a suceder. Su objetivo era sumarles a la reforma política, ganar varios meses y sobre todo hacerles partícipes de que estaban en el secreto de Estado. Para convencer a un adversario, si tú le explicas que tienes confianza en él aunque no coincidas en muchos aspectos pero que quieres explicarle el meollo del asunto, consigues establecer una complicidad política importantísima entre él y tú. En ese sentido, hay un nivel diferente con el resto de la tropa, por decirlo de alguna manera, que no está en el secreto. Suárez lo hace tan bien que el Ejército queda fascinado por la explicación que aporta sobre el proceso de la reforma política. Les explica que España tendrá unas elecciones, que España será una democracia, pero que hay un límite infranqueable, que era la legalización del Partido Comunista. Los militares, evidentemente, por ahí no pasaban. En aras del entusiasmo y de esa capacidad de convicción y de cinismo que tenía Suárez, les promete que eso no va a suceder. Es cierto que Suárez piensa en los mismos términos, pero la ofensiva de la extrema derecha en enero de 1977 provoca una conmoción en la sociedad española. El asesinato de los abogados laboristas de Atocha es un gran golpe. ¿Cómo gestiona la crisis el Partido Comunista ilegal? Se juega una gran baza en aquel momento, porque la extrema derecha que había cometido los asesinatos lo que trataba era hacer una provocación para que se llevara a cabo una convocatoria de huelga general o bien que se pagara con la mis-

ma moneda. La reacción del Partido Comunista es exactamente la contraria, sumar el máximo de fuerzas posibles, entre otras cosas porque su política ya era otra y, sobre todo, porque había cambiado en la mente de su secretario general, Santiago Carrillo. Esa reunión con los militares le costará a Suárez el 23-F de 1981. La semilla del golpe del 23-F surge como reacción, evidentemente, en esa reunión. De alguna manera, Suárez se había burlado de ellos, porque no solamente les había prometido que no se legalizaría el PC, sino que cinco meses más tarde, aprovechando la Semana Santa, lo legaliza. Suárez no tenía más remedio que hacerlo, pero era una provocación. El estamento militar piensa que no puede confiar en él.

Enero de 1977 es un mes terrible, porque no solamente tiene lugar el asesinato de los abogados de Atocha, sino que el GRAPO, organización cuestionable desde todos los puntos de vista, secuestra a Oriol y Villaescusa, que era un militar de altísima graduación. La situación se vuelve absolutamente insostenible. La Policía había matado en dos manifestaciones a dos manifestantes; el GRAPO comete tres o cuatro asesinatos de policía armada o guardia civil... Tal como dijo Suárez, el mes de enero fue el más difícil de su carrera política. Él mantiene con habilidad el manejo de la situación hasta que aparece la necesidad de plantear quién va a participar en las elecciones del 15 de junio de 1977. Suárez, hasta prácticamente el mes de marzo, pocos días antes de la legalización del PC, sigue insistiendo en la posibilidad que el PC se legalice en las segundas elecciones. La coalición de fuerzas democráticas no lo ve nada mal. La actitud del PSOE y Felipe González es clarísima. Consideraban que tenían un *handicap* histórico y que el PC-PSUC había seducido parte del posible electorado en los últimos años de la lucha antifranquista y que, por tanto, necesitaban un tiempo para recuperarse y eso podía ser entre la primera y segunda elección. Prácticamente todos los grupos políticos lo aceptaban, lo cual es legítimo en términos de competitividad política. Si no se presentaba el PC-PSUC, tenían más posibilidades de recoger más cantidad de votos, entre otras cosas porque la imagen que daba este partido en enero de 1977 era la de arrollar. Se presentaba como la fuerza más seria, sensata, eficaz, etc. Y, evidentemente, el tejido social estaba muy impregnado por el Partido Comunista de entonces.

Llegamos a las elecciones de 15 de junio de 1977. A todo ello, Suárez no quiere presentarse a las elecciones. Siguiendo con esta táctica de la Transición, de decir lo contrario de lo que se va a hacer y solamente contarlo a una ínfima minoría, hasta el día antes de cerrar las listas Suárez no va con la Unión de Centro Democrático, que es su partido, y lo hace con una expresión genial: «Yo soy un independiente que se suma a la Unión de Centro Democrático». UCD es un partido formado por los retales más diversos (OPUS, liberales, franquistas...), que parte de la Administración y obtiene la mayoría. Con-

sigue 165 diputados, que es el 35 %, seguido del PSOE y el PC. Suárez había sido un instrumento político importante en manos de Fernández-Miranda y del Rey, pero cuando se pone a hacer política por su cuenta las cosas ya no salen de la misma manera. Dirigir un partido y un Gobierno en una situación política como la que vivía entonces España está por encima de sus posibilidades. En el primer Gobierno se elaboran el Pacto de la Moncloa, el texto de la Constitución... Todo el mundo está dispuesto a echar una mano, incluso cuando no están de acuerdo, porque la situación es tan frágil que en cualquier momento puede descomponerse como ocurrirá el 23 de febrero de 1981. Suárez gana dos elecciones: la de 1977 y la de 1979. En estas vuelve a ganar con el mismo porcentaje de votos, pero con tres diputados más, 168. El PSOE también sube tres diputados. A partir de las segundas elecciones de marzo de 1979, a Suárez se le escapa de las manos el Gobierno y el partido. El carácter de prestidigitador de la política que tenía se escapa... Dicen los expertos en esto de la magia que cuando te falla uno de los inventos en una de las sesiones tienes que cerrar, porque aquel día todo te va a salir mal. A Suárez, el partido es lo primero que se le escapa de las manos. En el partido se empieza a plantear que él no es el hombre para seguir. Ahora en Catalunya hay una imagen muy curiosa de algunas figuras políticas de la Transición, como Herrero de Miñón, el cual tiene una actitud muy comprensiva hacia el nacionalismo. Precisamente él es uno de los liquidadores de Suárez porque entonces ocupaba una posición en la extrema derecha durísima. Posteriormente sufrió una evolución, que es bienvenida, pero entonces es uno de los que ejecuta a Suárez como político. Creo que la soberbia con que enfocó el segundo Gobierno le genera tal cantidad de enemigos que la situación es insostenible y el propio Rey se da cuenta de que no es el hombre para la nueva situación. Se abre una crisis brutal que desembocará en el intento de golpe de Estado del 23 de febrero de Tejero y Milans del Bosch. En enero de 1981 Suárez presenta su dimisión y decide retirarse de la política durante muy poco tiempo y que el partido elija un nuevo presidente, que sería Leopoldo Calvo Sotelo. El 23-F hay el golpe de Estado y posteriormente se vota a Leopoldo Calvo Sotelo, que dura hasta las elecciones de octubre de 1982, fecha en que podemos decir que la Transición termina con la victoria del PSOE. Es la victoria política más arrolladora de la época; eran 10 millones de votos que constitúan una contundente mayoría absoluta. No hay oponentes en el panorama político; sólo hay las minorías nacionalistas y el PC-PSUC, que queda totalmente destrozado. En octubre de 1982 el PSOE, que había sido derrotado en la Guerra Civil, consigue hacerse con el poder de manera absoluta. Lo cierto es que Adolfo Suárez hace una interpretación digna de su personalidad: «Esto ha pasado porque yo ya no soy presidente del Gobierno, y Leopoldo Calvo Sotelo y Landelino Lavilla no tienen ningún futuro político, pero yo sí». Entonces Suárez crea un partido polí-

tico, el CDS (Centro Democrático y Social), que se presenta sucesivamente a todas las elecciones y lo hace hasta las autonómicas de mayo de 1991, en que da su último mitin de campaña en Ávila, donde obtendrá un porcentaje del 3,8. En las primeras elecciones en que se presenta el CDS, partido formado básicamente por familiares y amigos de Suárez, consigue dos diputados, uno por Madrid, que es él, y otro por Ávila, que es Agustín Rodríguez Sahagún (familiar suyo).

A partir de la salida del Gobierno de Adolfo Suárez, hay una decadencia y una caída política de su personalidad y, al mismo tiempo, se va fabricando socialmente la recomposición de su figura como una personalidad interesante, como una especie de nostalgia de la época más brillante y más democrática que vivió la democracia española, que fueron los años en que gobernó Suárez. Fue un político que como dirigente desempeñó su papel, cuando tuvo buenos asesores no lo hizo mal y ejecutó aquellas orientaciones que debía hacer durante el período de Transición, pero, evidentemente, no tenía ningún fuste político para asumir una responsabilidad más allá de lo que le habían encargado en el primer período de la Transición. A partir de que él asume su victoria en el Referéndum de diciembre de 1976 y se erige como líder, empieza su catástrofe.

Para terminar, creo que la imagen de su figura paternal, cálida y entrañable, viene a ser el reflejo de cómo entra en la Transición una buena parte, casi una mayoría, de la sociedad española. Esa identificación de un montón de españoles con la figura de Adolfo Suárez viene dada por un fenómeno que en política tiene lugar en algunas ocasiones —y no siempre para bien—: «Éste es como nosotros pero se explica mucho mejor». En el libro que le dediqué a Suárez en octubre de 1979, yo terminaba diciendo que Suárez era lo que nosotros queríamos que fuera. Su fragilidad, su éxito y su fracaso residen en que es muy fácil identificarse con él. Gracias.